

"Heel mooi vind ik dat Immens altijd weer bij Christus en het verbond uitkomt.
Hij noemt de kenmerken van een waar geloof, maar blijft daar niet in steken"

GIDS VOOR HET AVONDMAAL

Hij publiceerde nauwelijks, daarvoor was Petrus Immens te bescheiden. Toch geniet hij drie eeuwen na zijn dood nog bekendheid door "De godvruchtige avondmaalganger", een boek dat dankzij derden verscheen. Steef Post geeft Immens een gezicht door een boeiende biografie.

tekst: HUIB DE VRIES beeld: HENK VISSCHER

Het eerste halfjaar van 2020 was voor dr. Steef Post behoorlijk hectisch.

Niet in de eerste plaats door de coronapandemie, maar vanwege zijn trektocht langs de levensweg van Petrus Immens.

Zocht hij niet fysiek de plekken op waar Immens leefde en diende, dan was hij er wel in de geest aanwezig of mee bezig.

De inwoner van Gorinchem, oprichter en mede-eigenaar van SPD Advies en ADXpert, raakte als jongvolwassene geïnteresseerd in het werk van de Hollandse oudvaders. „Deze mensen zeggen de dingen met een frisheid die ik in mijn eigen kring weleens miste. Later kwam ik in aanraking met de puriteinen en hun geestelijke nazaten, voor wie hetzelfde geldt. Er valt voor je geestelijk welzijn veel te leren van deze mensen.”

Post publiceerde al een biografie over Bernardus Smijtegelt, als uitvloeisel van de studie Nederlands die hij volgde naast zijn baan als jong onderwijzer in Kootwijkerbroek. Zijn doctoraalscriptie voor deze studie wijdde hij aan de Vlissingse predikant en dichter Jan Jacob Brahé. Omdat hij de smaak te pakken had gekregen, ging hij door met een dissertatie over de 18e-eeuwse piëtistische dichters Pieter Boddaert en Rutger Schutte. „Dat was vooral een historisch-sociologisch onderzoek. Waarom schreven deze mensen

gedichten, wat werd ermee gedaan, hoe was hun relatie met het literaire circuit? Door dit onderzoek kwam ik veel over Smijtegelt tegen, die toen predikant in Middelburg was. Met dat materiaal heb ik de biografie over hem samengesteld.”

NIEUWE WERELD

Had iemand tien jaar eerder gezegd dat hij nog eens historisch onderzoek zou doen, dan was hij in lachen uitgebarsten. „Op de middelbare school was ik heel slecht in geschiedenis. Ik snapte de vragen niet eens, laat staan dat ik antwoorden kon geven. Pas aan de universiteit ontdekte ik hoe leuk het is om een deel van het verleden te verkennen. Het is of je een nieuwe wereld betreedt. Ik zou er zo 10.000 euro voor geven om een dag in het Middelburg van de 17e eeuw rond te kunnen lopen, de geuren te ruiken, het straatleven te zien en mensen te spreken. Niet de notablen, maar de gewone man.”

Vanwege het (kerk)historische werk dat hij publiceerde, vroeg uitgeverij Den Hertog hem eind 2019 een biografie over Petrus Immens te schrijven. Op 18 november 2020 is het 300 jaar geleden dat die overleed. „Ik moest er even over nadenken, want het historisch onderzoek had ik wat achter me gelaten, maar ik kreeg er door dat verzoek weer zin in.”

Petrus Immens wordt op 26 oktober 1664 in de pastorie van Oirschot geboren als zoon van predikant Robertus Immens en diens echtgenote Maria van der Deliën. Na de opleiding aan de Latijnse school van Oirschot gaat hij theologie studeren, in het voetspoor van vier oudere broers. Als pre-

dikant dient hij achtereenvolgens de gemeenten van Oirschot, West-Souburg, Zaltbommel en Middelburg, waar hij tevens curator is van de Latijnse school. In West-Souburg treedt hij in het huwelijk met Catharina de Smitt. Het echtpaar krijgt zeven kinderen, van wie de oudste op 15-jarige

Begin 2020 ging hij aan de slag, met de gedachte ruim de tijd te hebben. „Dat viel tegen; of juist mee. Er was meer materiaal over Immens dan ik had verwacht.” Het onderzoek werd gehinderd door het feit dat veel archieven vanwege de coronacrisis gesloten waren. „Uiteindelijk kwam het allemaal net goed. Er waren dagen dat ik van

„Het gezin Immens was sterk missionair”

's morgens vroeg tot midden in de nacht aan het boek zat te werken, maar dat vind ik wel prettig. Je komt dan in een bepaalde flow waardoor zo'n persoon echt voor je gaat leven.”

ROOMS BRABANT

Het eerste deel van de biografie is gewijd aan de grootvader en de vader van Petrus Immens, beiden als predikant werkzaam in het op de Spanjaarden veroverde Brabant. De vijand liet zich na heftige strijd verdrijven, de oude religie niet. Na tientallen jaren

van vurig bidden en hard werken zat er nog steeds maar een handvol mensen onder het gehoor van de gereformeerde predikanten. Een deel tegen heug en meug, omdat hun functie het aanhangen van de gereformeerde religie vereiste, in ieder geval uiterlijk. Post droeg het boek op aan Henk en José van den Boogaard, werkzaam op de evangelisatiepost van de Gereformeerde Gemeenten in Tilburg, „en in hen aan allen die met trouw en volharding werken aan de verspreiding van het evangelie van Jezus Christus in het rooms-katholieke Brabant”.

„Wij kennen Henk en José al lang; mijn vrouw Dini is vrijwilliger in Tilburg. Het schrijven over Immens maakte me duidelijk hoe weinig er in geestelijk opzicht is veranderd in de afgelopen vier eeuwen. Ik heb grote bewondering voor mensen die net als Nicolaas Anthony van der Deliën, zijn schoonzoon Robertus Immens en diens zoon Petrus jaar na jaar volhardend doorgaan, al is er weinig vrucht op de prediking.”

OUDERLIJK GEZIN

Na afronding van de theologische studie in Utrecht werd Petrus Immens op 8 augustus 1688 tot predikant bevestigd in de gemeente van Oirschot. De kerk waar hij was gedoopt, waar zijn vader predikant was en waar >>

leeftijd overlijdt en de twee jongsten kort na de geboorte. Catharina overlijdt in 1711. In Middelburg wordt Immens geconfronteerd met een machtsstrijd tussen kerkenraad en gemeentebestuur en tussen Oranjegezinde en staatsgezinde koopmansfamilies. Daarnaast heeft hij er te strijden tegen de volgelingen

van de vrijzinnige ex-predikant Pontiaan van Hattem. Op 18 november 1720 komt er een einde aan het bewogen leven van Immens. Hij laat vrijwel geen geschriften na. Dat hij na drie eeuwen nog bekendheid geniet, is te danken aan Jacoba Petronella Winckelman, die preken van Immens in stenografisch vast-

legde en thuis uitwerkte. Ds. Jacobus Willemssen stelde daarmee het boek "De godvruchtige avondmaalganger" samen. Het werd vele malen herdrukt, tot in de 21e eeuw. In 2014 verscheen een hertaling van de hand van neerlandicus C. Bregman. Het boek van Immens werd vertaald in het Engels en het Duits.

zwager Arnoldus Brievinghs voor hem diende. Van zijn acht broers leefden alleen Daniël, ook predikant, en arts David nog.

Tijdens zijn onderzoek werd Post getroffen door de godsvrucht in het ouderlijk milieu van Petrus Immens. „Dat grote gezin was in die vijandige omgeving een intieme gemeenschap. Vader Robertus besteedde veel tijd aan de scholing van de kinderen. Op een gegeven moment nam hij de leiding van de Latijnse school over, waar zijn kinderen nog de enige leerlingen waren. Moeder Maria, die overleed toen Petrus 8 was, komt vanuit haar nagelaten gedichten naar voren als een zeer godvrezende vrouw. Waarschijnlijk zijn de gedichten in de huiselijke kring gezongen op bekende melodieën. Behalve eerbied voor het Woord kreeg Immens het besef van de grote waarde van het avondmaal van thuis mee.”

MISSIONAIR

Een andere opvallende trek in de familie Immens was de missionaire drang. „Broer Robertus, predikant in Sint Anna ter Muiden in Zeeuws-Vlaanderen, werd al snel aangezocht als legerpredikant voor een regiment dat gelegerd was in Diksmuide in de Zuidelijke Nederlanden. Voor zijn vertrek hield hij een actie om Bijbels en gereformeerde lectuur te verzamelen, zodat hij die kon verbreiden onder de roomse bevolking van Diksmuide. Dezelfde houding zie je later bij Petrus. Die vertrok in 1690 van Oirschot naar het Zeeuwse West-Souburg. Voorafgaand aan het avondmaal kregen alle belijdende leden huisbezoek, maar Immens besloot ook de rooms-katholieke en doopsgezinde inwoners van het dorp te bezoeken.”

De bewogen predikant en pastor kan volgens Post geen nadere reformator worden genoemd. „Dan moet er sprake zijn van een programmatisch werken aan de hervorming van kerk, land en volk, waarbij de overheid wordt opgeroepen de gereformeerde leer te bevorderen tot heil van de gemeenschap.

Dat vind je bij Immens niet. Wel was hij een gereformeerde piëtist, zij het niet voetiaans maar coccejaans.”

VERBOND

De controverse tussen de verbondsmatig denkende Coccejus en de piëtistische Voetius was voor Immens van betrekkelijke betekenis. Hij was gevormd door de coccejaanse hoogleraar Herman Witsius, die de vroomheid van de voetianen wist te verbinden met de verbondstheologie van de coccejanen.

„Veel oudvaders die wij waarderen, zoals Frederik van Houten en Petrus Immens, behoorden tot de groep van ernstige coccejanen, die zich verbonden voelden met hun voetiaanse collega's. Het theologische onderscheid zorgde onder deze predikanten in Middelburg in ieder geval niet voor onderlinge verwijdering. Dominee Van Rooijen toonde in zijn biografie van Frederik van Houten aan dat er inhoudelijk nauwelijks verschil is tussen preken van coccejaan Van Houten en die van voetiaan Smijtegelt.”

Post ziet een parallel met de discussie over twee of drie verbonden. „Veel conflicten in de kerkgeschiedenis zijn nodeloos op de spits gedreven, omdat te weinig werd gezocht naar dat wat verbindt: het leven vanuit Christus. Op de gezelschappen in Middelburg zaten voetianen en coccejanen bij elkaar. De bevindelijke overeenstemming overbrugde het leerstellige verschil in visie op het verbond. Daar kunnen we veel van leren. De leer over het verbond is enorm belangrijk, zeker in deze tijd, maar het gaat ten diepste om de beleving ervan. Wij hebben er te veel een theologisch punt voor debat van gemaakt.”

GENADEMIDDELEN

Opvallend vindt Post dat de hoopvolle verwachting in het getrouw gebruik van de genademiddelen binnen de gereformeerde gezindte geleidelijk is weggeëbd. „Bij de Hollandse oudvaders en de puriteinen vind

je een verstandelijke benadering, op een geestelijke wijze. Je ziet dat bijvoorbeeld terug in de praktijk van de verbondssluiting en latere bevestigingen van het verbond bij bijzondere gelegenheden. Die kom je niet meer tegen, terwijl de oudvaders het zagen als een belangrijk genademiddel om dicht bij de Heere te blijven leven.”

Mede door het geestelijk klimaat in het ouderlijk gezin was voor Petrus Immens het heilig avondmaal van grote betekenis voor het geestelijk leven en de praktijk van de godzaligheid. In zijn denken daarover maakte hij gedurende zijn ambtelijke loopbaan wel een ontwikkeling door. „In

„Mooi vind ik dat hij altijd weer bij Christus uitkomt”

West-Souburg werd na ieder avondmaal in de notulen een lijst opgenomen van leden die waren afgebleven. Als dat moedwillig gebeurde, moesten ze verantwoorden waarom ze het avondmaal hadden veracht. In Middelburg is die vanzelfsprekendheid voorbij. Mogelijk speelde daarin het contact met zijn voetiaanse collega's een rol. Bovendien misten veel gemeenteleden in Middelburg de geloofs zekerheid. Daarom besteedde Immens daaraan veel aandacht in de preken die hij hield in de week van voorbereiding.”

HEILIGHEID

Voor Willem Teellick, vader van de Nadere Reformatie, waren doop, belijdenis en avondmaal onlosmakelijk met elkaar verbonden. Smijtegelt nam afstand van die praktijk, vanwege het oppervlakkige gebruik van het avondmaal.

„Hij benadrukte sterk de heiligheid ervan, in de context van zijn tijd mijns inziens een

begrijpelijke en terechte correctie. Van Teel- linck kunnen we blijven leren dat het eigen- lijk onbegrijpelijk is dat je als gedoopte geen toegang hebt tot het avondmaal, omdat je voortleeft zonder de Heere te willen dienen en Zijn naam te belijden. Immens nam een tussenpositie in. Het losmaken van de band tussen belijdenis en avondmaal kwam ik bij hem niet tegen, wel dat je een oprecht kind van God moet zijn om aan het avondmaal deel te nemen.”

FREQUENTERE AVONDMAALSVIERING

Voor verheerlijking van het verleden is volgens Post, gelet op de bronnen, geen reden. Ook niet als het gaat om de avondmaals- praktijk.

„Waar we wel van kunnen leren, is de frequentere avondmaalsviering: in het Middelburg van destijds negen keer per jaar. Gedurende de hele voorbereidingsweek kon je diensten bijwonen. Dat gold trouwens ook voor de overige weken van het jaar.”

De biograaf van Immens las diens werk „De godvruchtige avondmaalganger” voor het eerst nadat hij belijdenis had gedaan. „In de voorbereidingsweek voor het avondmaal pak ik er nog steeds naar. Het is pastoraal en praktisch. Dat heeft me vooral als beginnend gelovige erg geholpen. Hoe moet je mediteren, hoe richt je de avondmaalszondag in, hoe gedraag je je aan de avondmaalstafel? Immens geeft daarvoor concrete adviezen. Heel mooi vind ik dat hij altijd weer bij Christus en het verbond uitkomt. Hij noemt de kenmerken van een waar geloof, maar blijft daar niet in steken. Als een betrouwbare gids wijst hij naar Christus en Zijn werk. Vooral daardoor is zijn handboek voor het avondmaal voor zo veel mensen tot zegen geweest.” •

N.A.V. "PETRUS IMMENS. PASTORAAL BEWOGEN PREDIKER", DOOR STEEF POST; UITG. DEN HERTOOG, HOUTEN; 220 BLZ.; € 19,90